

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ БІБЛІОТЕЧНОГО ФАХУ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ СУСПІЛЬНИХ ВИКЛИКІВ ТА СВІТОВИХ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ: З ДОСВІДУ ПОЛЬЩІ

З ДОСВІДУ
ЗАРУБІЖНИХ
КОЛЕГ

*У статті висвітлюється сучасна дворівнева система підготовки бібліотечних фахівців у Польщі, що сформувалася після реорганізації у 1990-х роках, відповідно до європейських стандартів. Розглядаються стандарти підготовки та основні вимоги до організації навчального процесу у вищих навчальних закладах країни, питання розширення сфери працевлаштування випускників напрямку наукової інформації і бібліотекознавства, зокрема, йдеться про професії інформаційного архітектора, інфоброкера та бібліотерапевта, якими в наш час можуть працювати випускники бібліотечних ВНЗ і факультетів.
Статтю написано за матеріалами польської фахової періодики.*

У наш час ні у кого не викликає сумнівів те, що наука та інформація є одними з найважливіших чинників розвитку суспільства. Характеризуючи інформаційне суспільство, фактори, що його визначають, соціологи, педагоги та психологи звертають увагу: на рівень підготовки фахівців та необхідність його постійного підвищення, розвиток креативності працівників, їхнє вміння використовувати в роботі останні досягнення науки та інформації. Всі ці аспекти впливають як на розвиток інформаційного суспільства, так і на визначення у ньому місця окремої людини.

Це стосується безпосередньо і підготовки бібліотекарів та фахівців з наукової інформації. Перед цією групою спеціалістів життя ставить нові виклики й, водночас, дає шанс на отримання більш високого, ніж досі, суспільного статусу. Дослідження, проведені агенціями Європейського Союзу (ЄС), показали, що у більшості країн Європи досі недооцінюється роль, яку могли б (і мали б) відігравати у становленні інформаційного суспільства бібліотекарі та фахівці з інформації. В умовах бурхливого становлення інформаційного суспільства професіонали в галузі інформації складають групу фахівців, що відзначається найдинамічнішим розвитком. Ринок праці для спеціалістів даного профілю розширюється. Тому за цих умов перед випускниками бібліотечно-інформаційних факультетів розкриваються широкі горизонти працевлаштування і нові сфери зайнятості.

Сучасна система підготовки бібліотечно-інформаційних фахівців у Польщі

Однією з головних цілей бібліотечно-інформаційної освіти у сучасних умовах є створення гармонійної системи професійної підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації бібліотечно-інформаційних кадрів, котрі, володіючи знаннями і навиками роботи в комп'ютерно-інформаційній мережі, будуть гідно виконувати завдання збереження і примноження документної спадщини, що зберігається в бібліотечно-інформаційних центрах.

За останні роки у сфері бібліотек та наукової інформації Польщі відбулися великі зміни. Передусім це пов'язано із запровадженням сучасних інформаційних технологій та зміною форм доступу до інформації. Широкого розповсюдження набула автоматизація, що охоплює все більшу кількість бібліотек та інформаційних осередків, нового визначення набули засади їхнього функціонування за умов зміни політичного, суспільного та економічного устроїв.

Ще у 1993 р., після консультацій з усіма навчальними осередками, що здійснюють підготовку фахівців даного напрямку, Головна рада з вищої освіти країни визначила мінімальний рівень програмних вимог для п'ятирічного магістерського курсу навчання. Було запроваджено модель вищої освіти, поширену в країнах ЄС (т. зв. Болонський процес), однорівневу систему підготовки фахівців у вищій школі було реформовано у дворівневу систему навчання:

- а) три- або чотирирічний курс навчання першого ступеня, присвоєння ступеня ліценціата;
- б) курс навчання другого ступеня, зазвичай дворічний, з присвоєнням ступеня магістра.

Розділення загального курсу освіти на ліценціатський та магістерський рівні та адаптація його до європейських стандартів були і залишаються одними з головних проблем у сфері підготовки бібліотечних фахівців.

Н. Богун

Відповідно до «Закону про вищу освіту» Польщі 2005 р., що вийшов з урахуванням рекомендацій Комісії ЄС, трирічна освіта з присвоєнням ступеня ліценціата прирівнюється до вищої освіти і повинна відповідати сучасним вимогам бібліотечно-інформаційної роботи. Трирічний курс навчання мусить бути побудований так, щоб дати випускникам знання як зі спеціальних предметів, так і загальну гуманітарну освіту. Більше того, трирічний курс повинен мати програмну відповідність – бути проміжною ланкою між середньо-спеціальною бібліотечною та вищою університетською освітою.

На другому (магістерському) рівні навчання ВНЗ повинен забезпечити широкий вибір більш вузьких спеціальних програм, що відповідають його загальному науковому напрямку. Така програма має відповідати не лише запитам випускників ліценціатського курсу з бібліотекознавства та наукової інформації, але й запитам випускників інших напрямів. Тобто магістерський курс мусить забезпечити мобільність навчання як на національному, так і міжнародному рівнях.

Рекомендована Європейською комісією засада мобільності навчання має надати студенту можливість здобувати освіту вибраного напрямку в різних навчальних закладах одного рівня. І на міжнародному, і на вітчизняному рівнях це вимагає додержання двох умов:

- розроблення і додержання стандартів підготовки, спільних для первинного (рідного) навчального закладу та закладів, у яких студент планує вивчати окремі предмети;
- диференціації навчальних програм окремих навчальних закладів, що має сприяти забезпеченню високого рівня підготовки студентів, розвитку різноманітності їхніх інтересів.

Для успішного здійснення навчального процесу, удосконалення змісту і форм навчання більшість ВНЗ Польщі долучилися до участі у міжнародній програмі «Socrates», що передбачає виділення польським студентам місць у різних навчальних закладах країн ЄС, і, відповідно, польські заклади приймають у себе зарубіжних студентів. За зразком програми «Socrates» у Польщі створено свою програму «Most», у якій беруть участь більшість ВНЗ країни.

За останні роки у Польщі розроблено нову систему акредитації програм і осередків навчання. Створена за зразком системи освіти країн Європи та США, вона на сьогодні є підґрунтям для контролю якості навчання.

Найважливішими загальними критеріями отримання ВНЗ акредитації Навчальної акредитаційної комісії є:

- 1) рівень наукової спеціалізації та наукового доробку вишнього складу;
- 2) частка професорського складу в реалізації програми заняття;

3) пропорційна відповідність між кількістю студентів та викладачів;

4) наявність необхідної інфраструктури (місце для занять, бібліотека та ін.);

5) співпраця з відповідними навчальними закладами з підготовки фахівців даного напрямку.

Стандарти підготовки

Головною метою встановлення єдиних стандартів підготовки фахівців є прагнення до високого рівня навчання. У світлі інтеграційної політики ЄС, визначення і контроль стандартів підготовки отримали додатковий вимір – забезпечення мобільності навчання. Головним інструментом, що уможливило здобуття освіти в різних навчальних закладах країн ЄС, є уніфікована система кредитів навчання та взаємовизнання ВНЗ навчальних програм.

Не слід забувати, що такі поняття, як «стандарти» чи «акредитація», не можуть бути прийняті раз і назавжди. Вони визначаються на певний час, а згодом підлягають змінам, відповідно до змін і у самому навчальному закладі, і у середовищі, в якому той працює.

Наступним, після магістерського, шаблоном підготовки фахівців у галузі бібліотекознавства та інформації є здобуття ступеня «дипломованого бібліотекаря» чи «дипломованого працівника з документації та наукової інформації».

Кандидат на отримання цього ступеня повинен бути магістром з бібліотекознавства чи в іншій галузі гуманітарної, технічної або медичної науки, може працювати як у бібліотеці, так і в закладах інших галузей науки і техніки. Отримання ступеня передбачає здійснення наукових досліджень з бібліотекознавства і наукової інформації та обов'язкове володіння хоча б однією іноземною мовою. Для допуску до здачі іспиту на отримання ступеня «дипломованого бібліотекаря» чи «дипломованого працівника з документації та наукової інформації» кандидат повинен мати щонайменше дві публікації у рецензованих (наукових) виданнях та скласти іспит з іноземної мови.

«Дипломовані фахівці» – це спеціалісти вищої ланки. Звичай цей ступінь присвоюється науково-викладацькому складу закладів освіти чи директорам бібліотек, музеїв, архівів.

Отже, відповідно до вимог часу та в контексті євроінтеграційних процесів, система підготовки бібліотечних фахівців Польщі зазнала реорганізаційних змін з метою переорієнтації на світові стандарти. Свою освіту майбутні фахівці можуть здобувати як у вітчизняних, так і зарубіжних навчальних закладах. Проте, говорячи про специфіку польської системи бібліотечної освіти, польські фахівці відзначають і ряд її недоліків. Серед них:

Брак стратегічного ринкового підходу до процесів розробки і реалізації програм підготовки: відсутність системного мислення над моделлю (чи моделями) сучасного бібліотекаря і бібліотекаря майбутнього. Мається на увазі не просто рівень фахової підготовки, йдеться про загальне розуміння людиною особливостей доби, в яку вона живе, і усвідомлення в ній свого місця. Поява такої моделі була зумовлена, зокрема, активізацією процесів європейської інтеграції.

Відсутність «наступництва» у системі підготовки бібліотекарів, що стосується випускників дворічних бібліотечних курсів, які не можуть продовжити свою освіту у ВНЗ через значні розбіжності у програмах. Вони змушені починати від першого курсу, втрачаючи два роки, протягом яких навчалися і отримали знання, що не поступаються початковим вишівським.

Недостатня практична підготовка фахівців.

Академічна і дидактична наука, існують дещо відсторонено від проблем реального світу. На жаль, навчальні заклади далекі від реальних проблем установ, для яких покликані готувати фахівців. Тут у пригоді може стати використання досвіду західноєвропейських країн, де викладачі ВНЗ щороку звітують про свою науково-дослідницьку та практичну роботу, вони працюють консультантами у бібліотеках чи інших інформаційних закладах, беруть участь у діяльності бібліотечних товариств.

Прикладом відриву від реалій життя є відсутність у бібліотечних ВНЗ Польщі таких предметів, як маркетинг чи бібліотечний менеджмент.

Зі свого боку, бібліотеки і бібліотечні товариства теж повинні налагоджувати зв'язки з навчальними закладами. Замість просто нарікати (навіть заслужено) на недостатній рівень підготовки молодих фахівців, вони мали б намагатися донести до останніх своє бачення моделі випускника. Реальним кроком була б організація в бібліотеках практичних занять для студентів профільних спеціальностей.

Пасивність викладачів ВНЗ щодо участі у діяльності бібліотечних товариств (як вітчизняних, так і міжнародних): крім фінансового аспекту, що обмежує участь у міжнародних бібліотечних об'єднаннях (плата за участь установи становить 450 євро), можна відзначити й небажання викладачів проявляти активність та ініціативу. Навчальний заклад згоден, без додаткового напруження, задовольнитися тим, що міжнародні програми пропонують для всіх «не членів».

Низький рівень вивчення іноземних мов. Не останню роль відмови від членства у міжнародних бібліотечних товариствах, зокрема в ІФЛА, відіграє незнання англійської мови. Причиною низького рівня вивчення іноземних мов у бібліотечних ВНЗ та на факультетах наукової інформації і бібліотекознавства є відсутність технічної бази навчання та обмежена кількість годин. Вивчення іноземних мов, знання яких є необхідним під час роботи з іншомовними документами, поставлено на самоплив, такий підхід є ухилянням від розв'язання реальної проблеми і не сприяє поступальному розвитку бібліотечної справи у сучасному суспільстві.

Говорячи про бібліотечну освіту, підвищення фахового рівня працівників, не можна обминути таке явище, як безперервна освіта. Нагальна потреба постійного розвитку працівників викликана динамічними і безперервними змінами навколишнього середовища, активним упровадженням новітніх технологій, необхідністю відповідати на виклики часу та жорсткими правилами конкуренції в умовах інтенсивного розвитку ринкових відносин. Організація, котра хоче зайняти гідне місце у суспільстві, повинна перебувати у постійному розвитку, навчатись сама і навчати інших.

Концепція організації, що навчається (англ. learning organization), з'явилася у другій половині 90-х років минулого століття як відповідь на питання про шляхи ефективного розвитку і управління сучасним підприємством. Бібліотеки, щоб задовольнити усі запити своїх фактичних та потенційних користувачів, як і інші організації, не можуть стояти осторонь змін, що відбуваються у навколишньому світі. Гнучкість реагування тут полягає у постійному навчанні, перепідготовці фахівців відповідно до вимог часу та у пошуку нових форм і шляхів реалізації своїх послуг, котрі мають надаватися професійно, швидко та якісно.

Організації, що навчається, властиві зростання ролі працівників у формуванні загального іміджу установи, їхня участь у прийнятті рішень, вміння колективу працювати у команді та постійна інноваційна діяльність.

Сприяючи процесам постійного підвищення фахового рівня своїх працівників, бібліотека повинна створити відповідний моральний клімат у колективі й практичні умови. Для цього доцільно:

- сформувати структуру, що спрощувала б процес навчання (безпосередньому здійсненню цього процесу, на відміну від традиційної організації праці, сприятиме створення окремих дорадчих груп, залучення консультантів із середовища науковців та залучення до прийняття рішень членів колективу);
- сприяти навчанню працівників на різному виді курсах – як профільних, так і непрофільних (активне вивчення іноземних мов, освоєння новітніх технологій та ін.);
- заохочувати працівників до навчання у процесі роботи (участь у конференціях і семінарах, вивчення досвіду інших бібліотек, читання фахової літератури, відвідування спеціальних Інтернет-порталів).

Серед мотивів, які заохочують до навчання, має бути усвідомлення працівниками, що постійне зростання їхнього професійного рівня є справою не тільки особистою, але фактором, що визначає ефективність і якість інформаційно-бібліотечних послуг, загальний рівень діяльності організації.

На якому б із трьох рівнів не відбувалося навчання – індивідуальному, груповому, чи загальному – визначальну роль в організації цього процесу відіграє керівництво установи, його зацікавлення у дотриманні відповідних виробничих і наукових стандартів. Іншими словами, це залежить від корпоративної культури установи.

Стосовно розширення сфери працевлаштування випускників бібліотечних факультетів, варто звернути увагу, що з 2003 р. напрям «бібліотекознавство і наукова інформація» у Польщі було змінено на напрям «наукова інформація і бібліотекознавство» (НІІБ).

Оскільки розвиток та запровадження новітніх технологій суттєво впливають на зміст навчання, у ВНЗ Польщі почали більше уваги приділяти вивченню технічних дисциплін. Так, студенти факультету наукової інформації та бібліотекознавства вивчають мови інформаційного пошуку, протягом двох семестрів займаються проектуванням та створенням баз даних, а ще один семестр – створенням веб-сторінок. Така підготовка є базовою для **інформаційного архітектора**, до обов'язків якого входить систематизація інформації та навігація по ній; організація веб-сторінок, надання споживачам можливостей вільного користування послугами Інтернету. Проте не можна не визнати, що для того, щоб займатися проектуванням, створенням чи управлінням послугами вебу на даному етапі випускникам НІІБ доводиться самотужки здобувати додаткові теоретичні знання, оскільки рівень викладання інформаційних наук у ВНЗ є недостатнім, це одне зі слабких місць курсу підготовки і вимагає нагального доопрацювання.

Окрім **інформаційного архітектора**, зустрічаємо сьогодні нову професію **інфоброкера**. Найбільш підготовленими до неї є саме випускники факультетів наукової інформації та бібліотекознавства. Послугами инфоброкерів користуються фірми, що спеціалізуються на пошуку різноманітної інформації, і кількість таких фірм постійно зростає. Инфоброкери надають такі послуги, як:

- пошук бізнесової інформації з певної галузі;
- пошук інформації щодо діяльності конкуруючих фірм;
- постійний моніторинг конкуренції;
- пошук інформації щодо діяльності торговельних фірм;
- пошук телеадресної інформації;
- підтвердження достовірності торговельних партнерів;
- надання відомостей стосовно законодавчих актів та нормативних актів тощо;
- пошук інформації у зарубіжних джерелах та переклад різними мовами і т. ін.

Для пошуку інформації инфоброкерські фірми використовують Інтернет, бази даних, друковану та електронну пресу, радіо, телебачення, бібліотечні зібрання, архівні документи, власні маркетингові дослідження та дослідження галузевих експертів.

Користувач міг би й сам займатися пошуком необхідної інформації. Проте особи, які постійно займаються цією роботою, роблять її швидко і професійно. За кілька років практики вони створюють для себе зручні схеми і стратегії пошуку, в результаті пошук інформації у них займає 15 хв. замість двох годин у початківця. Враховуючи зростаючий приплив інформації і порівняно повільний розвиток методик її пошуку, можна передбачити, що пошук інформації ставатиме все складнішим. Тому, без сумніву, допомога спеціаліста в галузі пошуку та організації інформації буде все більш затребуваною.

Чимало суперечок на сьогодні точиться навколо такого різновиду бібліотечного фаху, як **бібліотерапевт**. Бібліотерапію трактують як допоміжний терапевтичний засіб, суть якого полягає у здійсненні впливу на пацієнта (користувача) через читання. В контексті такого визначення, бібліотерапія не є формою лікування з медичної точки зору. Головним її завданням є сприяння процесу лікування пацієнта, в якого хвороба більшою чи меншою мірою впливає на реалізацію планів у житті, сприяє зміні поведінки у сім'ї, колективі чи з друзями.

Терапевтичний процес у бібліотерапії спирається зазвичай на художню літературу. Шляхом ідентифікації з героями книж-

ки, описаними там ситуаціями чи життєвими проблемами пацієнт може краще зрозуміти себе, критично оцінити своє середовище та власні проблеми. Метою бібліотерапевтичного процесу є повернення пацієнтам психологічної рівноваги та реальної самооцінки.

Проте підготовка фахівців такого профілю та визначення їхніх функцій є доволі проблематичними. Дискусія стає особливо гострою ще й через те, що охоплює надто різні сфери діяльності. Найбільше розбіжностей у поглядах і суперечок як серед медиків, так і серед представників бібліології, викликає факт підготовки таких фахівців на базі бібліотекознавчих навчальних закладів.

Характеризуючи бібліотерапевта, слід відзначити, що це має бути людина, здатна відгукуватись на проблеми іншої людини, комунікабельна, спроможна налагодити контакт як з особою, яка потребує допомоги, так і з різноманітними адміністративними службами. Теоретична підготовка такого спеціаліста повинна будуватися на знанні основ психології, педагогіки та літературознавства.

У Польщі фахівців-бібліотерапевтів готує Польське бібліотерапевтичне товариство. На організованих товариством курсах розширюють свої знання вчителі, вихователі та організатори позакласної роботи (з вищою освітою). Якщо все більше фахівців, котрі працюють з хворими людьми, особами з фізичними вадами та їхніми сім'ями, систематично підвищуватимуть свою кваліфікацію саме у напрямі бібліотерапії, то, можливо, цей фах стане доконаним фактом. Відповідно, праця бібліотерапевта перестане викликати сумніви щодо доцільності свого існування та шляхів підготовки.

Прискорений розвиток науки та впровадження нових технологій сприяють створенню нових спеціальностей і професій. Нововведення не оминають і бібліотеки та осередки наукової інформації. На жаль, не всі інновації знаходять поки що відображення в офіційних документах Польщі, що визначають перелік професій та містять їхні характеристики. З офіційного боку виглядає так, ніби у бібліотечній сфері все залишається незмінним і застиглим. Та зміни відбуваються, хоча, можливо, не так швидко і не в тих обсягах, як цього хотілося б.

Єдине, з упевненістю можна сказати, що пристосування чи зближення спеціальностей споріднених професій відповідає вимогам часу, зокрема, у контексті світових інтеграційних процесів.

Список використаної літератури

1. Biblinnski L. Czy teraz beedzie llatwiej zostac dyplomowanym bibliotekarzem? // Biblio-tekarz. – 2006. – Nr. 11. – S. 14-17.
2. Tomaszczyk J. Bibliotekoznawstwo – bibliotekarz, informacja naukowa? // Bibliotekarz. – 2006. – Nr. 5. – S. 7-11.
3. Borecka I. O zawodzie i doskonaleniu zawodowym biblioterapeuty // Bibliotekarz. – 2001. – Nr. 3. – S. 11-12.
4. Drzewicki M. System ksztallcenia akademickiego w zakresie bibliotekoznawstwa i informacji naukowej w Polsce na poczatkku nowego stulecia: Mobilnoscs – akredytacja – standardy ksztallcenia // Bibliotekarz. – 2006. – Nr. 4. – S. 6-9.
5. Jaskowska B. Kultura organizacyjna wspierajaca procesy uczenia siee biblioteki akademickiej // Przegladaad biblioteczny. – 2005. – Z. 2. – S. 176-185.
6. Kisilowska M. Ksztallczenie bibliotekarzy i uzytkownikooow – uwarunkowania i zadania z perspektywy mieedzynarodowej // Bibliotekarz. – 2002. – Nr. 11. – S. 17-21.
7. Kuboow S. Siedem grzechoow glownych ksztallcenia bibliotekarzy w polskich szkollach wyzszych // Bibliotekarz. – 2002. – Nr. 4. – S. 8-11.
8. Muzyka A. Elementy biblioterapii w pracy bibliotekarza biblioteki dziecinnej // Bibliotekarz Zachodniopomorski. – 2006. – Nr. 2/3. – S. 62-67.
9. Sobiega J. Organizacja i zarzaadzanie jako przedmiot studioow bibliotekoznawczych // Bibliotekarz. – 2004. – Nr. 4. – S. 10-13.
10. Szpulak G. Studia bibliotekoznawcze a problemy pracy w bibliotece szkolnej // Bibliotekarz. – 2005. – Nr. 6. – S. 13-16.
11. Szyhlhabel K., Wroobel J. Egzamin na bibliotekarza dyplomowanego // Bibliotekarz. – 2002. – Nr. 5. – S. 8-11.